

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ CONTEMPORARY HISTORY OF UKRAINE

В.В. Перепадя

УКРАЇНА ТА НІМЕЧЧИНА ВІД КОМП'ЄНСЬКОГО ПЕРЕМИР'Я ДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ВЕРСАЛЬСЬКОГО ДОГОВОРУ: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Перша світова війна, яка охопила весь європейський континент, не тільки заактуалізувала перші геополітичні концепції, що існували на 1 серпня 1914 р. у вигляді здебільшого суто теоретичних конструкцій [1.-С.33-88], але й спричинилася до їх оперативного перегляду, модифікації й, головне, застосуванню в практичній політиці. Промовистим прикладом цього процесу може слугувати динаміка потрактування української проблеми державним і військовим проводом Німеччини.

Німецькими політичними теоретиками ще до початку війни ставилося питання про утворення політично та економічно гомогенного конгломерату центрально-східноєвропейських держав, який був би здатний ефективно протистояти великим європейським колоніальним імперіям – Англії та Франції. Надмета такого утворення, яке набуло назви “Mittleeuropa” “полягала в забезпеченні економічного поступу Німеччини англо-франко-російської монополії на колоніальні володіння. Основним стрижнем гаданої спільноти мали бути Німецька та Австро-Угорська імперії. Проте, оскільки народногосподарський комплекс Німеччини на той час орієнтувався саме на заморські терени, ідея “Mittleeuropa” залишалась на маргінесі зовнішньополітичного дискурсу німецької еліти. Проте вибух світової війни, її проблематичний для Центральної коаліції перебіг спричинився до того, що зазначена концепція політичної та економічної консолідації центрально-східноєвропейського простору почала набувати все нових і нових прихильників в провідних верствах Німеччини. Тож годі дивуватися, що з огляду на своє географічне розташування, економічний, людський, а в перспективі і військовий потенціал Україна посіла значне місце в таких обрахунках.

Перш ніж приступити до розгляду німецько-українських стосунків під цим кутом зору, варто спробувати сформулювати ті головні спонуки, якими керувався німецький провід, розробляючи свою українську політику. У першому наближенні ми, вочевидь, маємо справу з такими факторами: об'єктивна необхідність для Берліна убезпечити себе від вірогідної російської військової загрози; забезпечення ефективного контролю над Балканами та Північним Причорномор'ям шляхом вибудови системи політично залежних союзних регіональних держав; забезпечення безпосереднього географічного контакту з Кавказом та Закавказзям з метою встановлення в перспективі контролю над Середнім Сходом та Індостаном, на володінні якими базується британська могутність; необхідність збалансувати вірогідну загрозу з боку відновленої польської держави. Усі вищенаведені фактори були вочевидь породжені світовою війною й носили відвертий мілітарний характер. Безумовно, поряд з ними діяли також фактори суто економічного плану, але їх опрацювання не є предметом розгляду даної спроби аналізу тогочасної ситуації, бо, безперечно, заслуговує окремих ґрунтовних студій. Що ж стосується військового та політичного аспекту українсько-німецьких стосунків, то на них дійсно варто зупинитися докладніше. Констатуючи а рїогї включеність України в німецький геополітичний проект доби Першої світової війни, варто звернути особливу увагу на

поставу Берліна в українському питанні в екстремальних умовах, а саме після поразки у війні. Аналіз логіки прийняття рішень Берліном саме в таких умовах може, на наш погляд, увиразнити місце українського фактору в геополітичних конструкціях німецького державного проводу. Тож спробуємо розгорнути ці заснуви в більш-менш широкій перспективі.

Німецька пропозиція про перемир'я на початку жовтня 1918 р. не могла не мати стратегічного значення для України й для української політики Берліна. Так, вже 3 жовтня 1918 р., безпосередньо після капітуляції Болгарії, гетьман Скоропадський звертається до австро-угорського державного керівництва з запитом, "...чи не зважають Центральні держави, з огляду на загальну військову ситуацію, можливості евакуації України. Беручи до уваги катастрофічні наслідки такого кроку, Україна мусить вдатися до відповідних запобіжних заходів" [2.-С.14]. Варто зазначити, що навіть у той час гетьман, за свідченням австрійських дипломатів, не був схильний драматизувати вихід Болгарії з війни й сподівався, що Центральному блоку ще вдасться виправити ситуацію на Балканах. Які "запобіжні заходи" мав на увазі гетьман, стає ясным вже через кілька днів. Повірений в справах Австро-Угорщини в Києві принц Фюрстенберг доповідає 7 жовтня міністрові закордонних справ у Відень: "...вищезазначена перспектива (йдеться про можливість евакуації військ Центральних держав з України), яка дає тут (тобто в Києві) привід для серйозного занепокоєння, спонукала вельми наближених до гетьмана осіб прозондувати через мене питання, чи не було б доцільним Україні спробувати встановити контакт з американським урядом" [2.-С.16]. 13 жовтня 1918 р. міністр закордонних справ Австро-Угорщини граф Буріан відповідає на запит посла в Києві: "Встановлення контактів між українським урядом та урядом Сполучених Штатів Америки є наразі небажаним. У випадку, якщо Антанта під час переговорів (з Центральними державами) вимагатиме евакуації військ Центральної коаліції також і з України, інтересам України та нашим інтересам відповідало б, щоби український уряд звернувся безпосередньо до нас та до Німеччини з проханням залишити наші війська в Україні; одночасно воно мало б звернутися з аналогічною пропозицією до урядів країн Антанти та Сполучених Штатів" [2.-С.16]. 25 жовтня 1918 р. український уряд звернувся до Центральних країн з нотою, в якій висловлюється сподівання на те, що "... війська Центральних держав й надалі виконуватимуть свою місію (в Україні) до того часу, як уряд (український) сформує власні війська, які відповідатимуть поставленим перед ними цілям" [2.-С.21]. Одночасно українська дипломатія отримала розпорядження довести свою поставу в цьому питанні до відома урядів Антанти та США. Новий зовнішньополітичний провід Німеччини схилився до ідеї залишити німецькі війська в Україні. Так, державний секретар з закордонних справ В. Зольф писав до генерал-квартирмейстера німецької армії Людендорффа 4 жовтня 1918 р.: "З огляду на наше серйозне й скрутне становище під політичним кутом зору виглядає необхідним повна концентрація всіх наших сил. В іншому випадку нашу найвищу ціль, а саме досягнення найбільш сприятливих для Німеччини умов миру, буде поставлено під загрозу" [3.-С.272]. Під концентрацією сил держсекретар розумів евакуацію німецьких військ з Естонії, Ліфляндії, за певних умов також з Курляндії, Литви, ба навіть з Туреччини. На противагу цьому військова присутність Німеччини в Польщі, Україні та Румунії мала б бути збережена: "З огляду на важливість стратегічно необхідного імпорту наші інтереси полягають в тому, щоби залишити Румунію та Україну в наших руках" [3.-С.272]. 10 жовтня державним секретарем Німеччини з закордонних справ Зольфом була укладена програма німецької політики стосовно України. Вона складалася з наступних пунктів: збереження незалежності України й забезпечення домінування німецьких інтересів в

ній; німецько-український мирний договір має зберегти свою чинність і після укладення загального миру; видалення з України великоросійських елементів та агентів впливу Антанти; мирний договір між Україною та Німеччиною має бути доповнений окремими спеціальними договорами.

Справа в тім, що засаднича зміна зовнішньополітичного курсу нової Німеччини почала окреслюватись щойно наприкінці жовтня – на початку листопада 1918 р. Так, на початку листопада остаточно зруйнувалася єдність німецької політики стосовно України. В той час, як німецькі представники в Україні – повірений в справах граф фон Берхем та керівник економічного представництва барон фон Чаммер – наполягали на втіленні програми від 3 жовтня й намагалися, вдаючись до певної модифікації політичних методів, врятувати німецькі економічні інтереси в Україні, настрої в Берліні, вочевидь під враженням від несподівано несприятливої для Німеччини постави Вільсона на переговорах, втрачали на оптимізмі. Саме в цей час німецька зовнішня політика зазнала кардинальної зміни – якщо дотепер Берлін підтримував в Росії більшовицький режим, то тепер він був змушений терміново переорієнтуватися на ліберальний Захід, який керувався програмою президента Вільсона. Повертаючись обличчям до Заходу, Німеччина сподівалася отримати прийнятні умови мирного договору. В цьому контексті протибільшовицький маневр Берліна виглядає аж ніяк не ідеологічним, а суто прагматичним актом, який забезпечував переможений Німеччині шанс на інтеграцію в нову Європу. Курс на співпрацю з Антантою наклав свій карб і на українську політику Німеччини. Німецький зовнішньополітичний провід намагався використати зацікавлення Антанти в українських справах у власних інтересах, намагаючись сприяти кооперації між урядом гетьмана та Антантою з перспективою використати це для поліпшення своїх стосунків з Антантою.

Тим часом події розгортались тим шляхом, який їм судився. 3 листопада військовий кабінет Райху обговорив українські справи, під час якого думки відносно того, чи варто залишати німецькі війська в Україні, розділилися. Так, державний секретар з військових справ Грьобер недвозначно констатував: “Інтереси України нічого не важать, важать лише наші власні інтереси” [4.-С.239]. Програма державного секретаря з закордонних справ Зольфа від 3 жовтня 1918 р. була визнана нереальною, аналіз військової офіції Райху від 5 листопада 1918 р. засвідчив: “Ми не зможемо втримати України” [4.-С.239]. Не дивлячись на те, що навіть після такого подання уряд Німеччини не вдався до ревізії свого українського курсу й формулювання нової української програми на зразок документу від 3 жовтня, німецька дипломатія практично керувалася оцінками початку листопада 1918 р. До кінця року МЗС Німеччини під керівництвом Зольфа переймалася до кінця року переважно проблемами організованого та безконфліктного виведення німецьких військ з українських теренів. Берлін вочевидь дійшов висновку, що з огляду на загальну ситуацію та на моральний стан німецького війська, німецька політика в Україні втратила можливість маневру й активних дій. Саме на цьому тлі керівництво німецької дипломатії в Берліні почало схилитися до евакуації України. На противагу цьому поглядіві повірений Німеччини в Києві граф фон Берхем впродовж першої половини листопада 1918 р. вважав, що німецьку політику в Україні, а також німецькі економічні інтереси можна врятувати. Так, під час своєї розмови з гетьманом 17 листопада він повідомив гетьмана про наступне: “1. Я очікую, що новітнє проголошення великоросійських лозунгів та визнання федеративного принципу не означатиме повну відмову від дотеперішньої політики. 2. Прихід військ Антанти в Україну та можливий їх прихід до Києва аж ніяк не зможе поставити під питання дотеперішні українсько-німецькі стосунки.” [5.-С.39]. Під час розмови

гетьман запевнив повіреного Німеччини, що він, “...попри всі ті заходи, до яких він змушений був вдатися з огляду на новітні обставини, завжди залишатиметься вірним другом Німеччини.” Берлін стримано відреагував на ці запевнення. Так, державний секретар з закордонних справ Зольф сформулював 28 листопада 1918 р. політичну лінію відносно України в такий спосіб: “...наша політика в Україні має бути наразі, з огляду на втручання Антанти, вельми стриманою” [5.-С.70]. Проте Зольф не бажає створити враження, ніби Німеччина ладна кинути Україну напризволяще. В тому ж документі він зазначає: “Ми не маємо жодного сумніву в необхідності й надалі підтримувати українців в їх національних прагненнях” [5.-С.70].

У цьому ж документі Зольф висловлює підтримку намаганням українських представників у Швейцарії встановити контакт з країнами Антанти, але конкретних зусиль для сприяння цьому не прикладається. Тим часом сили Антанти встановили контроль над окремими південноукраїнськими регіонами й французький консул Енно, який на той час репрезентував в Україні інтереси цілої Антанти, звернувся через МЗС України до німецького головнокомандування в Україні та до німецької солдатської ради з телеграмою: “Повідомте німецьке головнокомандування та солдатську раду в Києві про те, що країни Антанти підтримують наразі теперішню владу в Києві й бажають перш за все збереження спокою та порядку. Згідно з цим до прибуття сил Антанти вона не може терпіти порозуміння між німцями та загонами Петлюри в Києві та в країні. Антанта також не може визнати угоду про перемир'я, укладену між німцями та Петлюрою” [5.-С.77]. Вимога Енно означала фактично вимогу надати військову допомогу урядові гетьмана в його боротьбі з ліворадикальними силами ЦР й чудово вписувалась у німецьку програму відносно України від 3 жовтня 1918 р. Адже керівництво німецької дипломатії саме й намагалось тоді сприяти співпраці Антанти з режимом гетьмана та забезпечити в такий спосіб німецькі інтереси. Саме з прицілом на такий варіант в угоді про перемир'я між німцями та Антантою в пункті XXII було зазначено, що Німеччина може за згоди країн Антанти залишити свої війська на Сході з метою збереження спокою й порядку. Берлін в такий спосіб намагався гарантувати врахування своїх інтересів на сході європейського континенту навіть за умов негативного завершення війни на заході. Проте у другій половині листопада цей пункт договору перетворився для німецької сторони в прикрий тягар – адже Німеччина, як засвідчують постанови уряду, намагалась чимшвидше вивести свої війська з України [4.-С.240]. Та на тлі вимог Антанти підтримати гетьмана, для Німеччини почала окреслюватись перспектива втрати чіткої політичної лінії – адже, з одного боку, німці уклали угоду з Директорією, з іншого – мусили вживати заходів у відповідності до вказівок Антанти. Реальний і нагальний інтерес Німеччини в Україні під ту пору полягав у швидкому та безконфліктному виведенні військ й цей інтерес чітко усвідомлювався німецьким керівництвом. Особлива думка генерала Грьонера, який до того часу уособлював німецьку політику в Україні, про необхідність втримати ситуацію в Україні під контролем, не знайшла позитивного відгуку ані в міністерстві закордонних справ, ані в кабінеті міністрів. Так, міністерство закордонних справ Німеччини 2 грудня 1918 р. викладає свій погляд на українську проблему: “Ми маємо триматися таких засад: усвідомлення необхідності якнайшвидшого виведення наших військ; невтручання у внутрішньополітичні справи. Ці засади потрібно мати на оці навіть тепер, коли ми внаслідок умов підписаної угоди про перемир'я на Заході та через тиск Антанти опинилися у двоїстому становищі. Але тертя з Антантою потрібно по можливості уникати” [5.-С.77].

Сама ситуація в Україні та нюанси у ставленні до України окремих країн Антанти дозволили Німеччині утриматись від масштабного втручання в українську

внутрішньополітичну боротьбу. МЗС в Берліні так характеризувало стан речей в Україні на 14 грудня 1918 р.: “Інформації, які нам надходять, засвідчують, що Директорія захопила владу майже у всій країні. Як запевняють солідні національно свідомі українські діячі, які щойно прибули з України і де мали розмови з Винниченком та Петлюрою, Директорія має до диспозиції понад 80000 чоловік регулярного війська. Мобілізаційний потенціал Директорії становить принаймні 500 000 чоловік... Мова йде вочевидь не про якісь там бандитські ексцеси, а про широкий народний рух, який спрямований проти гетьмана. Антанта вочевидь не має єдиного погляду на ситуацію в Україні. Америка та Італія, судячи з усього, не відкидають ідеї незалежної України. Англія, здається, виступає за Федерацію, а Франція – за відновлення Росії... Ми заявили протест в міжнародній комісії з перемир'я проти думки, ніби ми зобов'язані перед країнами Антанти дбати про спокій та порядок на зайнятих російських теренах. Цю місію ми виконували добровільно, допоки ми мали на те можливості. Тепер же повернення німецького війська годі зупинити. Якщо країни Антанти мають інтерес до підтримання миру і порядку в цих країнах, то вони мусять подбати про це самі” [5.-С.106]. Відповідно до духу цього документу зовнішньополітичне керівництво Німеччини дало санкцію на укладання угоди між Директорією та німцями від 14 грудня 1918 р., згідно з якою українські республіканські війська зайняли Київ. Оскільки на той час вже не було певності відносно того, чи дійсно Антанта підтримує уряд гетьмана й вимагає військової допомоги для гетьмана з німецького боку, то німці переорієнтувалися на нову провідну політично-військову силу з метою забезпечити вивід війська додому. Цьому вочевидь сприяла й рішуча постава Директорії, вплив якої на той час виразно зростав на вазі. Повірений в справах Німеччини в Україні граф фон Берхем звітує 15 грудня 1918 р. своєму міністерству у Берлін: “Директорія, здаючи собі справу зі своєї сили, проводить щодо нас достатньо упевнену лінію, відкрито погрожує проголошенням народної війни, якщо ми вдамося до спротиву під час входу республіканських військ до Києва й, з іншого боку, гарантує безперешкодну евакуацію в разі нашої поступливості” [5.-С.114]. В новій українській внутрішній ситуації німці вочевидь не втрачають надії втримати та модернізувати важелі впливу на політичне та економічне життя країни. Граф Берхем відразу ж (14 грудня 1918 р.) встановив *de facto* відносини з новим урядом й намагався схилити його до визнання та підтвердження всіх дотеперішніх економічних угод між Україною та Німеччиною [3.-С.286]. Німецька дипломатія в Києві, таким чином, не втрачала надії й надалі реалізовувати свої економічні цілі в Україні. Проте в приватному листі граф Берхем ще 5 грудня попри весь свій службовий оптимізм з прикрістю констатує, що німецький вплив в Україні “постійно занепадає” [5.-С.106]. Наприкінці грудня загальна ситуація в Україні стає в такій мірі несприятливою, що граф порушує перед Берліном питання про відкликання свого дипломатичного представника з Києва [5.-С.162]. Його оцінка перспектив заключення економічних та фінансових угод з Україною була негативна. Таким чином наприкінці грудня 1918 р. німецький представник в Києві остаточно дійшов висновку про неможливість реалізувати в Україні політику, що ґрунтується на правовій базі Бресту та його доби. На кінець року цю позицію засвоїв й тодішній керівник зовнішньополітичної офіції Німеччини Зольф [4.-С.242].

Проте вже на початку нового, 1919 р. разом зі зміною високопосадовців у німецькому зовнішньополітичному відомстві, новий державний секретар закордонних справ Німеччини Брокдорфф-Рантцау переглядає українську політику Німеччини. Першим кроком нового державного секретаря була відмова згорнути або понизити рівень дипломатичних стосунків з Україною. 2 січня 1919 р. він телеграфує повіреному в справах Німеччини в Україні графу фон Берхему: “Відкликання

представництва з Києва може справити враження, ніби ми кидаємо Україну напризволяще або, щонайменше, обмежуємо наші дипломатичні стосунки. Це було б, з огляду на невизначеність ситуації, небажаним. До такого кроку треба вдатися лише тоді, коли українці не в змозі будуть забезпечити екстериторіальність нашого представництва та безпеку наших дипломатів“ [6.-С.164]. Через кілька днів нове зовнішньополітичне керівництво Німеччини вже мало нову українську програму. Її докладно викладено графом Брокдорфф-Рантцау у телеграмі повіреному в справах Німеччини в Києві графу фон Берхему, датовану 5 січня 1919 р.: “Ваші звіти останнього часу свідчать про те, що Ви схильні вважати, ніби подальше дотримання нами політики незалежної України є безцільне, оскільки Україна після виведення наших військ впаде до ніг російського більшовизму. Я не можу підтримати такого погляду. Тут (в Берліні) складається враження, що так званий український більшовизм не є ідентичним великоруському та що особливі соціальні проблеми (наприклад, питання про землю), а також національна свідомість, що так зміцніла протягом попередньої доби, дозволять свідомому своїх цілей уряду закріпити внутрішній антагонізм до російського більшовизму та волю до розбудови власної держави. Згідно з повідомленнями преси українські соціал-демократи на останньому з’їзді наголосили на своїй відданості ідеї незалежності України. Наполягання на цій тезі виглядає тим більш можливим тому, що галицька Україна вже існує як самостійне ядро й об’єднання з нею українських губерній Росії не виглядає неприродним. Звичайно, що, дивлячись на справу під таким кутом зору, навряд чи можна очікувати виникнення України, яка б сягала теренів Війська Донського. Мову можна вести про державу, яка б включала в себе такі українські губернії як Волинська, Подільська, Київська (з невеликими територіальними корекціями) та Херсонська в якості виходу до моря. Харківською губернією, Донбасом та Кримом Україна муситиме поступитися Росії. Втрата Донецького басейну буде компенсована галицькою нафтою. Виникнення такої держави, особливо в якості природного супротивника Польщі, є в наших інтересах. Виходячи з цього, ми маємо впливати на уряд з тим, щоби він діяв в цьому напрямку наскільки це можливо. Звичайно, ситуація скрутна, оскільки вочевидь бракує засобів боротьби. Окрім того, російські більшовики на півночі, козаки та Добровольча армія на сході, Польща на заході налаштовані вороже, а Антанта під проводом проросійськи налаштованої Франції в найліпшому разі недружньо. Наразі важко визначити, в якій мірі радянський уряд та великороси на сході задовольняться східними губерніями й чи буде можливо зіткнути їх один з одним. На заході виглядало б доцільним зближення з Румунією навіть за умови відмови від Бессарабії та інших жертв. Шляхом визнання з боку Румунії та усвідомлення спільності інтересів з нею Україна мала б більше шансів втриматися. Це посилює б позиції України та перекинуло б міст до Антанти й, окрім того, паралізувало б французьку підтримку Польщі. У внутрішній сфері уряд мав би вдатися до енергійних консолідуючих заходів, щонайшвидше створити дисципліновану армію та заходитися навколо поміркованих демократичних кроків. Прошу проаналізувати такий погляд. У випадку, коли обставини дозволяють його реалізацію, прошу обговорити його з державним проводом (України) та запевнити його, що ми з зацікавленням ставимось до утворення української держави й надамо їй підтримку, яка буде в наших силах” [5.-С.164]. Таким чином, в Берліні намагалися реанімувати стару українську політику, надавши їй актуальних рис, а саме – Україна має бути противагою вже не Росії, а новому конкуренту на сході – Польщі. В цьому контексті Берлін знову звертається до своєї жовтневої програми 1918 р., яка передбачала нав’язування Україною стосунків з Антантою й, в такий спосіб, її ширшу міжнародну легітимацію.

Проте до літа 1919 р. внутрішнє та зовнішнє становище Німеччини зазнало таких змін, ігнорувати які берлінська дипломатія просто не могла. Нові європейські реалії змусили Німеччину переглянути, серед іншого, також і свою східну політику. Так, у меморандумі від 6 липня 1919 р. німецька зовнішньополітична офіція в такий спосіб окреслює східну політику Берліна: “Мусимо особливо наголосити на тому, що ми аж ніяк не опираємось ідеї воз’єднання теренів, які раніш належали до Росії. Дні німецької політики підтримки нових незалежних держав остаточно минули” [6.-С.158]. Така однозначна констатація необхідності зміни зовнішньополітичного курсу виглядає абсолютно слушною і виправданою. Адже укладення Версальського договору остаточно позбавило Німеччину можливості маневру в українських справах. Проте українська дипломатія до останньої хвилини намагалась зреалізувати ті потенції, які містили в собі українсько-німецькі контакти. Так, 7 липня 1919 р. перший секретар українського представництва в Берліні Косий в такий спосіб окреслив українське бачення перспектив українсько-німецької кооперації: “З українського погляду варто було б привітати відхилення Німеччиною підписання мирного договору. Тоді Німеччина, незважаючи на протести генерала Нудана, могла б озброїти 100 тисяч українських військовополонених, що перебувають тут і відправити їх в Україну. Окрім того, Німеччина могла б зі свого боку розпочати боротьбу з Польщею й зв’язати в такий спосіб головні польські сили” [4.-С.245]. Українська дипломатія вочевидь намагалась врятувати становище, в якому опинилася внаслідок несприятливого для себе розвитку подій на Версальській мирній конференції. Але Берлін також був неспроможний зарадити українським проблемам. Унтерстатссекретар зовнішніх справ Ганіель дав 12 липня 1919 р. відповідь на запит німецького посла в Відні відносно українських справ: “Прошу повідомити українського посланника про наступне: Відновлення договору (мається на увазі підписаний 9 лютого 1918 р. у Бересті мирного договору між Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією, Туреччиною та Україною мирний договір) з українським урядом виглядає, на жаль, нездійсненним, оскільки німецький уряд у відповідності до статті 117 мирного договору (Версальського) зобов’язалася у випадку з Україною визнати всі домовленості союзних та асоційованих країн, а останні дотепер ще не визнали України” [6.-С.163]. Версальський договір, таким чином, у вельми виразний спосіб унаявнив брак спроможності Німеччини проводити самостійну українську політику. Засаднича підлеглість Берліна колишнім супротивникам у війні в питаннях зовнішньої політики й параліч власної зовнішньополітичної ініціативи на українському напрямку призвели до того, що Берлін до кінця 1919 р. згорнув свою українську політику й заходився розробляти нову східноєвропейську концепцію, яка виходила з повоєнних реалій й місця в якій Україні вже не знаходилося.

Джерела та література

1. Дугин А. Основы геополитики. – М., 1997.
2. Hornykiewicz T. Ereignisse in der Ukraine 1914-1922 und deren Bedeutung und historische Hintergründe. – Philadelphia: Ferdinand Berger, Printing house Horn, 1966-1968. – Т. 4.
3. Borowsky P. Deutsche Ukrainepolitik 1918. – Luebeck und Hamburg: Matthiesen Verlag, 1970.
4. Grupp P. Deutsche Aussenpolitik im Schatten von Versailles. – Paderborn, 1988.
5. Akten zur deutschen Aussenpolitik. – Goettingen, 1984. – Т.1.
6. Akten zur deutschen Aussenpolitik. – Goettingen, 1984. – Т.2.

SUMMARY

The article deals with geopolitical aspect of Ukrainian and German relations during the period of the World War I and the first post-war years.